

YER ADLARIMIZIN DİLİ*

HASAN EREN

Şu son yıllarda Avrupa'da yer adlarıyla ilgili çalışmalar bağımsız bir bilim kolu meydana getirecek kadar artmıştır. Bu yeni bilim koluna Avrupa dillerinde *toponymie* adı verilmektedir.

Dil bilgisinin bu yeni kolu, yer adlarını yapı, anlam ve köken bakımlarından açıklamaya çalışır. Bu çalışmalarda bütün yer adları, köy ve şehir gibi yerleşme yerlerinin (yani eski tabirle meskûn yerlerin) adları, tabii yer adları (yani dağ, dere, tepe ... adları) göz önünde tutulur. *Toponymie*'nin dağ, tepe, bel, sırt ... adları üzerinde duran kolu *oronymie*, dere, çay, ırmak, göl ... adlarını ele alan kolu da *hydronymie* adıyla anılır. Bu bakımdan Fransızca *toponymie* adıyla anılan bu bilim koluna Türkçede yer adları bilgisi adını verebiliriz.

Son elli yıl içinde yer adları üzerinde birçok kimseler çalışmış, bu alanda birçok araştırmalar yayınlanmıştır. Bu alandaki çalışmaların olumlu sonuçlar vermesi, *toponymie* araştırmalarında *linguistique*, yani dil bilimi metotlarının kullanmasıyla bir kat daha artmıştır. Bu metotlarla yapılan araştırmalar sonunda *toponyme*'lerin, yani yer adlarının kelimelerden farksız olduğu anlaşılmış, yer adlarının da kelimeler gibi fonetik kurallara uyduğu meydana çıkmıştır. Bundan başka, bütün yer adlarının bir anlam taşıdığı da tesbit edilmiştir. Buna göre, bu adların verilmesinde de birtakım kuralların hâkim olduğu açıktır.

Toponymie alanında Fransa'da birçok kimseler çalışmıştır. Houzé, Quicherat, Cocheris, d'Arbois de Jubainville, Auguste Longnon, Albert Dauzat ... gibi. 1922 de Ecole des Hautes Etudes'de Longnon'un yerine Dauzat geçmiş ve kısa bir süre içinde pek çok *toponymiste* yetiştirmiştir. 1932 den başlayarak "Revue des Etudes Anciennes" dergisinde *toponymie* haber ve yazılarına yer verilmiştir. 1938 de Paris'te Uluslararası I. Toponymie ve Anthroponymie Kongresi toplanmıştır. Bu kongreye 20 ye yakın ülke katılmıştır. Bu kongre sonunda Fransa'da bir *Toponymie* ve *Arthroponymie* Komisyonu da kurulmuştur. Sonraki yıllarda Paris'te (1947) ve başka yerlerde (Bruxelles, 1949; Uppsala, 1952) bu kongrelere devam edilmiştir.

* Türk Dil Kurumunda 3 nisan 1965 te okunan konferans.

Fransa'ya paralel olarak, *toponymie* çalışmalarının Belçika'da da geliştiğini biliyoruz. Belçika'da yetişen *toponymiste*'ler Fransa'daki yer adları üzerinde de çalışmalardır. Örnek olarak A. Vincent'in 1937 de çıkan *Toponymie de la France* adlı eserini gösterebiliriz. Belçika'lı *toponymiste*'ler arasında Vincent'dan başka, Carnoy, Vannérus, Van de Wijer'i de anabiliriz. 1926 da Belçika'da bir *Toponymie* ve Diyalektoloji Komisyonu kurulmuştur. "Revue de Dialectologie et de Toponymie" dergisi bu komisyon tarafından çıkarılmaktadır.

Toponymie çalışmaları İsviçre'de de büyük bir gelişme göstermiştir. İsviçre'de bu alanda Jaccard ve *Les noms de lieux dans les langues romanes* (1930) yazarı Ernest Muret'den sonra bugün Aebischer ve Hubschmied gibi seçkin bilginler çalışmaktadır.

İtalyan *toponymiste*'leri arasında Battisti, Bertoldi, Bertoni, Olivieri, Pieri, Serra ... anılabilir. Genç İtalyan *toponymiste*'lerinden Alessio, Lambrogia, Pasquali de verimli çalışmalarıyla tanınmışlardır.

İspanya ve Portekiz'de de *toponymie* çalışmalarına büyük bir önem verilmiştir. İspanya'da Griera ve Montoliu, Portekiz'de ise Leite de Vasconellos *toponymiste* olarak ün yapmıştır.

Almanya'da da yer adları üzerinde ciddi araştırmalar yapılmıştır. P. Skok ve Kaspers gibi bilginlerin çalışmalarından sonra, H. Gröhler (*Über Ursprung und Bedeutung der französischen Ortsnamen*. Heidelberg, I. 1913, II, 1933), Gamillscheg ve Schnetz'in bu alanda ciddi yayımlar yaptığını biliyoruz. Fransız dilinin *étymologique* sözlüğünü yazmış olan Gamillscheg, Kuzey Fransa'daki Frank yerleşmeleri üzerinde durmuştur. Schnetz ise "Zeitschrift für Ortsnamen Forschungen" adlı dergiyi çıkarmıştır. 1925 te Münih'te çıkmaya başlamış olan bu dergi, 1938 de "Zeitschrift für Namen Forschungen" adını almış, böylelikle programını bütün özel adları kapsayacak ölçüde genişletmiştir.

Slav ülkelerinde de *toponymie* çalışmalarının eski bir geçmişi vardır. Büyük *slaviste* Franz Miklosich, Slav yer adlarını yapı ve anlam bakımlarından ele almıştır. Daha sonra, Çekoslovakya, Polonya, Rusya, Yugoslavya ve Bulgaristan'da bu alanda birçok yayımlar çıkmış, dergilerde *toponymie* yazılarına geniş bir yer ayrılmıştır. Çekoslovakya'da Antonín Profous Çek yer adlarını büyük bir eserde toplamıştır (*Místní jména ve Čechách... I-V. Praha, 1947-1960*). Onun toplamış olduğu adlara dayanan Vladimír Šmilauer, Çekoslovakya'nın yerleş-

me tarihini yazmıştır (Osídlení Čech ve světle místních jmen. Praha, 1960). Šmilauer yalnız Çek alanında çalışmakla yetinmeyerek, ayrıca bütün Slav yer adları üzerinde de durmuştur. Son olarak, Šmilauer, Úvod do toponomastiky (nauky vlastních jménech zeměpisných) (Praha, 1963) adlı bir eser de yaymıştır. Rus dilinin *étymologique* sözlüğünü yazmış olan Max Vasmer, Rus yer adları üzerinde durduğu gibi, Balkan topraklarındaki Slav yer adlarını da ele almış, Slav dilleri bakımından büyük bir önem taşıyan Yunanistan'daki Slaveca adları gözden geçirmiştir. Slav ülkelerindeki bu çalışmalara Fin ve Macar *slaviste*'leri de katılmışlardır. Tanınmış Fin *slaviste*'i J. J. Mikkola'nın, Martti Räsänen'in bu alandaki yayınları, Rus topraklarındaki Türk yer adlarına ait bilgilerimizi yeni verilerle derinleştirmiş, zenginleştirmiştir. Bu alandaki çalışmaların uzun uzun tanıtılması, bu konuşmamızın dar çerçevesine sığdırılmaz. Yalnız, bu yolda küçük bir fikir vermek üzere, Prof. Mikkola'nın *Volga* adı üzerine yazmış olduğu yazıları belirtmek isterim. Seçkin Fin bilgini, bu büyük ırmağın Rusça adının Türkçeden geldiğini - sağlam verilere dayanarak - ileri sürmüştür.

Fin bilginleri gibi, Macar *slaviste* ve türkologları da yer adlarına sık sık dokunmuşlardır. Bu yoldaki çalışmalarıyla büyük bir ün kazanmış olan Macar bilginleri olarak J. Melich, J. Németh, I. Kniezsa ve L. Rásonyi'yi anmakla yetineceğim. Seçkin Macar dil bilgini Z. Gombocz ile birlikte Macar dilinin büyük *étymologique* sözlüğünü yayınlamış olan Melich, dil çalışmalarında yer adlarına büyük bir değer vermiştir. Lumtzer ile birlikte yazmış olduğu büyük bir eserde, Macarcadaki Almanca kelimeleri gözden geçirirken Alman kökünden gelen yer adlarını da ele almıştır. Sonra, Gombocz'la birlikte yazmış olduğu *étymologique* sözlüğe Macaristan topraklarında rastlanan yer adlarını da almıştır. Bu bakımdan bu sözlük, dünya ölçüsünde büyük bir yenilik getirmiştir. Yazarlar, yalnız yer adlarıyla de yetinmemişler, sözlüklerine kişi adlarını da almışlardır. Böylelikle, bu eserin değeri bir kat daha artmıştır. Prof. Melich, bu sözlük yanında, Macaristandaki yer adları üzerine başka eserler de vermiştir. Onun bu yoldaki çalışmaları arasında Honfoglaláskori Magyarország adlı eseri, özel bir yer tutar. Melich, bu güzel eserinde, Macarların bugünkü yurtlarına yerleştikleri sırada hangi uluslarla ilişki kurduklarını, bu topraklarda hangi uluslarla karşılaştıklarını yer adlarına dayanarak tesbite çalışmıştır.

Macaristan'la Romanya arasında Transilvanya konusunda yapılan tartışmalarda da yer adlarının tanıklığına sık sık baş vurulmuştur. Bu tartışmalar özellikle İkinci Dünya Harbinden önceki yıllarda sıklaşmıştı. Macarlar ve Rumenler Transilvanya dâvasını daha çok *toponymie*'ye dayanmak suretiyle çözmeye çalışmışlardır. Böylelikle, *toponymie* uluslararası politikada büyük bir önem kazanmıştır.

Türk *toponymie*'sine gelince: Bizde bu alandaki çalışmaların henüz başlangıç evresinde bulunduğunu söyleyebiliriz. Prof. Fuad Köprülü, Türkiyat Mecmuası'nda (I, 1925) çıkan bir yazısında (Oğuz etnolojisine dair tarihî notlar) "Oğuzların muhaceret yollarıyla iskân sahalarındaki bilûmum coğrafî isimler ve bilhassa köy isimleri" üzerinde durmuştu. Köprülü'nün bu yazısı üzerine 1928 de H. Nihal ile A. Naci, Türkiyat Mecmuası'nda (II) bir yazı yayımladılar (Anadolu'da Türklere ait yer isimleri). Bu yazı, genel kurmay haritalarından toplanmış birtakım yer adlarını kapsıyordu. Mehmet Şakir'in 1928 de çıkan bir yazısı ise Sinop ve çevresinde Oğuzlarla diğer Türk zümrelerine ait köy adlarına tahsis edilmişti (Halk Bilgisi Mecmuası, 1928). 1936 da Isparta Halkevi yayınları arasında F. Aksu'nun Isparta ili yer adları adlı küçük bir eseri çıkmıştı. Bu eserde bir yandan şehir, kent, köy, mahalle, semt, yayla, kışla ve çiftlik gibi yerleşme adları, bir yandan da dağ, tepe, hüyük, bel, belen, sırt, etek, yamaç, seki, boğaz, gedik, geçit, ırmak, dere, çay, pınar, arık, göl, gölet, düden ... gibi tabii yer adları toplanmıştır. Aksu'nun bu eserinden sonra, Sırrı Üçer ile Mesud Koman, Konya ili köy ve yer adları üzerinde bir deneme (Konya, 1945) adlı küçük bir eser yayımladılar. Bu yayımlara ek olarak, İshak Refet Işıtman'ın 1945 te çıkan bir yazısını da sayabiliriz. Köy adları üzerine bir irdeleme (Türk Dili Belleten, 1945) adı altında çıkan bu yazıda, Anadolu'da Türk ve özellikle Oğuz boylarına ait yer adları üzerinde durulmuştur. Abdülkadir İnan, 1945 te çıkan Anadolu'nun toponimisi ve Türk boylarının adları meselesi (Türk Dili Belleten, 1945) adlı yazısında, Anadolu *toponymie*'siyle ilgili yayınları özet olarak tanıtmakla yetinmiştir. Fuad Köprülü, 1925 te çıkan yazısından sonra da muhtelif vesilelerle yer adlarından yararlanmıştı. Örnek olarak 'halk şairi, âşık' anlamına gelen *ozan* kelimesinden bahsederken, Anadolu'da tesadüf edilen *Ozan*, *Ozanlar* gibi yer adlarını vermiştir. Sonra, Uran kabilesine ait yazısında, Anadolu'da yer adlarında kullanılan *viran*, *ören* kelimesine temas etmiştir. Köprülü'nün bu yazısı üzerine ben de yer adlarında sık sık kullanılan bu *ören* kelimesi üzerinde

durdum (Türk dili ve tarihi hakkında araştırmalar. I. Ankara, 1950). Yakında çıkacak olan başka bir yazımda *Ozan* (ve *Hozan*) adlarını ele almış bulunuyorum. Bu yazımda, yurdumuzun muhtelif yerlerinde tesadüf edilen *Kozan* adının da *Ozan* biçiminden çıktığını ispata çalışacağım.

Köprülü'den başlayarak tarihçilerimiz Anadolu'daki yer adlarını tarih bakımından değerlendirmeye çalışmışlardır. Gerçekten Anadolu'da Oğuz boylarıyla ilgili birçok yer adı vardır. *Afşar* (*Avşar*), *Bayat*, *Bayındır*, *Beydili*, *Bügdüz*, *Çavundur*, *Çepni*, *Dodurga*, *Döger*, *Eymir*, *İğdir*, *Kargın*, *Kınık*, *Kızık*, *Salur*, *Yazır*, *Yıva* (veya *Yuva*), *Yüreğil* (*Yüreğir* veya *Üreğil*, *Üreğir*) gibi.

Yer adlarımızı köken bakımından iki büyük gruba ayırabiliriz: 1. Türk kökünden gelen adlar; 2. Yabancı dillerden alınmış olan adlar.

Yabancı dillerden alınmış adlara Anadolu'nun birçok yerlerinde, özellikle sınır bölgelerinde rastlamaktadır. Batı Anadolu'da kullanılan yabancı adlar daha çok Rumcadan gelir. Doğuda kullanılan adların ise doğu dillerinden geldiği açıktır.

Bu konuşmamda daha çok Türk kökünden gelen adlar üzerinde durmak istiyorum.

Yer adlarının birçok ülkelerde politik sebeplerle değiştirildiğini biliyoruz. En yakın bir örnek olarak Kıbrıs'ı gösterelim. Rumlar yıllardan beri sistemli çalışmaları sonunda Kıbrıs'taki Türkçe yer adlarının çoğunu Rumcaleştirmişlerdir. Onların iştirakiyle İngiliz devrinde çıkan bir turistik haritada yalnız bir Türkçe ad vardır: *Gaziveran*. Öbür Türkçe adlar silinmiş, yerlerine Rumca adlar konulmuştur. 1959 yılında Kıbrıs'ta birkaç ay süren dil araştırmaları yapmıştım. O fırsattan yararlanarak yer adlarını da toplamaya çalışmıştım. Bu maksatla eski haritaları gözden geçirdim. Eski haritalarda pek çok Türkçe yer adı olduğunu tesbit ettim. Fakat bu adlar sonradan birer birer değiştirilmiş, yerlerine Rumcaları konulmuştur. Meselâ *Yayla* adı bugün tamamen unutulmuştur.

Oğuz boyları üzerinde dururken, bu yer adlarının tanıklığından yararlanmak kolaydır. Örnek olarak, eski kaynaklarda Arap harfleriyle tesbit edilmiş olan boy adlarını bu adların yardımıyla kesin olarak okuyabiliriz. Oğuz boylarından birinin adı tarihçilerce *Dudurga* diye okunuyordu (Vladimir Gordlevskiy de bundan 25 yıl önce çıkan Selçuklu tarihinde bu adı *Dudurga* biçiminde yazmıştır). Oysa Anadolu'daki yer adlarına göre, bu adı *Dodurga* diye okumak lâzımdır.

Oğuz boylarından başka birinin adı eski yazmalarda بكدر biçiminde yazılmıştır. Tanınmış bir Hollandalı bilgin, Houtsma (WZKM II) bu adı *Bögdür* diye okumuştur. Macar türkologlarından biri bu adı *Bökedür* diye okumuş ve *İğdir*, *Bayındır*, *Çavdur* gibi boy adlarını göz önünde tutarak, bu adı *böke-dür* biçiminde açıklamıştır. Bu kelimenin kökü (*böke*) ona göre 'güçlü, kahraman' anlamına gelmektedir. Oysa başka kaynaklar da bu ad بكدز diye yazılmıştır ve bu biçim Anadolu'da kullanılan *Bügdüz* adlarıyla de desteklenebilir. Nitekim büyük Fransız sinoloğu Paul Pelliot da *Bügdüz* biçiminin doğru olduğunu ileri sürmüştür (Notes sur l'histoire de la Horde [d'Or. Paris, 1950. 194-195. s. 1. not).

Bu örneklerden anlaşıldığına göre, yer adları tarih çalışmalarında sağlam bir dayanak olarak kullanılabilir. Fakat bu adlar bize yalnız eski boy adlarını saklamakla kalmaz, ayrıca bu boyların yayılışı ve dağılışı üzerine de elimize değerli ip uçları verebilir. Yalnız, yer adlarını bu bakımdan değerlendirirken, birtakım prensipleri göz önünde tutmak lâzımdır. Tarihçilerimiz Oğuz boylarına ait yer adlarını eskiden beri kullanmışlar ve bu adlar sayesinde tarih kaynaklarındaki bilgileri bu boyların yayılışı ve dağılışı bakımından bütünlemek istemişlerdir. Tarih kaynaklarında bu hususların açık bırakılması, yer adlarının değerini bu bakımdan bir kat daha artırmaktadır. Tarihçiler - ad vermek istemiyorum - Oğuz boylarına ait yer adlarının tanıklığına müracaat ederken yalnız üzerinde durdukları boylara ait yer adlarını illere göre sıralanmakla yetinmişlerdir.

İlk bakışta bu tutum tabiidir. Gerçekten bu *toponyme*'ler boyların durumu üzerine bize bir fikir verebilir. Fakat bu adlar ancak bu boyların birtakım kollarının dağılışını gösterebilir. Bütün boyun yerleştiği alanda o boyun adını taşıyan yer adlarının meydana gelmesi beklenemez. Geniş bir çevre düşünelim. Bu çevreye Afşar boyunun yerleştiğini kabul edelim. Şimdi, bu çevrenin sınırları içinde *Afşar*, *Afşarlar*, *Afşarlı* gibi bir yer adının hiçbir anlamı olamaz. Çünkü yer adı, en kısa şekilde belirtilmiş bir *adres* demektir. Yalnız Afşar boyunun yerleşmiş olduğu bir çevrede *Afşar* veya *Afşarlı* biçiminde bir yer adı, hiçbir işe yarayamaz. Fakat Afşarların toplu olarak yerleşmiş buldukları çevrede Bayat veya Bayındır boyuna ait küçük bir yerleşme yerine *Bayat*, *Bayatlı*, *Bayatlar* veya *Bayındır*, *Bayındırlı*, *Bayındırlar* gibi bir ad verilebilir ve bu ad, her bakımdan bir adres olarak kullanılabilir.

Şu halde, tarih araştırmalarında yer adlarının tanıklığına müracaat ederken bu hususun göz önünde tutulması şarttır.

Toponyme'lerde yalnız boyların adları kullanılmamıştır. Yer adlarında kişi adlarına dayanan pek çok örnek de vardır : *Ahmet, Ahmetler, Ahmetağa, Ahmetağlı, Ahmetbey, Ahmetçavuş, Ahmetdağı, Ahmetdamları, Ahmetdede, Ahmetefendi, Atmetli, Ahmetoğlu, Ahmetpaşa, Ahmetpınarı, Ahmettepesi, Ahmetyeri, Karaahmet, Karaahmetler, Karaahmetağa veya Mehmet, Mehmetağa, Mehmetalın, Mehmetbey, Mehmetbeyli, Mehmetbeyobası, Mehmetçavuş, Mehmetpaşa, Karamehmet, Karamehmetler...* gibi.

Yayla, kışla, oba, çiftlik, köy... gibi yerleşme yerlerine ad verilirken, o yerin tabii durumu da göz önünde tutulmuştur: *Bel, Belen, Belenalan, Belenhan, Belenköy, Belenören, Belenyayla, Dere, Derealan, Derebağ, Derebahçe, Dereçukuru, Deredam, Derekuyu, Dereyayla, Dereyolu, Dere-tarla, Dereova, Eğridere, Karadere, Akdere, Gökdere, Pınarbaşı, Subaşı, Dağdibi, Gedik, Gedikönü, Çamardı, Çamönü, Gökbel, Gökboyun, Göksu...* gibi.

Toponyme'lerde o çevrede yetişen bitki adlarından veya o çevrede yaşayan hayvan adlarından da yararlanılmıştır. Örnekler: *Söğütlü, Söğüt-lük, Kavaklı, Kavaklıdere, Söğütözü, Çamlıca, Akçam, Karaçam, Gökçam, Karaağaç, Kızılağaç, Kızılelma, Kızıllgın, Sarıkavak, Sarıçiçek, Sarı-söğüt, Yeşilkavak, Elmalı, Ayvalı, Ayvacık, Ahlatlıbel, Kızılçık, Kızılçıklı veya :*

Tavşanlı, Akdoğan, Karadoğan, Kuşlu, Kuştepe, Güvercin, Güvercinlik, Turna, Turnadere, Turnagöl, Turnasuyu, Kargabük, Kargakonmaz, Kargasekmez, Kurt, Kurtbeli, Kurtdere, Kurtboğaz, Kurtkuyusu, Kurtluca, Kurttepe, Koyunlu, Kuzuluk, Koçluca, Tokluağıl, Toklucak, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Keçili, Karakeçili, Öveçli, Öveçağılı, Öveç-yatağı, Geyikli ...

Yukarıdan beri saydığım adlardan da anlaşılacağı gibi, yer adlarında renk adlarının da önemli bir rolü vardır: *Akkavak, Karakavak, Aktaş, Karataş, Göksu, Gökçebel, Sarıtaş, Kızıltoprak ...*

Bunlardan başka, meslek adlarıyla yapılmış yer adlarımız da çoktur: *Demirci, Sütçüler, Ayrancı, Yoğurtçuçayırı, Sirkeci, Çerçiler, Çerçili, Boyacı, Arıcı, Kuzucu, Koyuncu, Saraç, Saraçlar, Eyerci, Samancı, Elmacı ...*

Tarihî olayların hâtırasını saklayan yer adları arasında *Sırpsındığı* adını anabiliriz.

Toponyme'lere ait örneklere burada son veriyorum. Çünkü amacımız eksiksiz bir sınıflama yapmak değildir.

Yer adlarımız arasında bugün unutulmuş birtakım kelimeler, güzel Türkçe kelimeler de vardır. İşte birkaç örnek :

Tanınmış Polonyalı türkolog Tadeusz Kowalski, bundan kırk yıl önce küçük bir yazı yayınlamıştı. Bu yazısında, Anadolu diyalektolojisi alanında çalışırken, *Pelitözü*, *Sögütözü*, *Özbaşı*, *Özlüce* gibi birtakım yer adları tesbit ettiğini belirtiyor, fakat bu adlarda kullanılmış olan *öz* kelimesinin Türkçe sözlüklerde (Kamus-i Türki'de) geçmediğini ilâve ediyordu. Prof. Kowalski, bu kelimenin 'dere' anlamına gelmesi gerektiğini de ileri sürüyordu. Anadolu'da yapılan derlemeler sonunda, Kowalski'nin gözüne çarpan *öz* kelimesinin, yurdumuzun birkok yerlerinde kullanıldığı tesbit edilmiş ve bu kelime T. D. K. nun çıkarmış olduğu sözlüğe de alınmıştır.

Bunun gibi, Anadolu'da kullanılan yer adlarını gözden geçirirken Sinop, Zonguldak ve Kastamonu illerinde *sökü* kelimesinin yer adlarında sık sık kullanıldığını gördüm: *Sökü*, *Kozsökü*, *Sulusökü*, *Güzsökü*, *Avlağısökü*, *Alasökü*, *Kestanesökü*, *Kirazsökü*, *Orta Sökü*, *Aşağı Sökü*, *Yukarı Sökü*, *Sökücük*, *Söküveren*, *Söküler*, *Söküçayırı*, *Aksökü*, *Başsökü*, *Çukursökü*, *Güneysökü*, *Kuzsökü*, *Osmansökü*, *Kazmasökü*, *Sarısökü*.

Bu verilere göre, *sökü* adının Sinop, Zonguldak ve Kastamonu illerinde kullanılan bir kelime olduğu anlaşılıyor. Benim tahminime, hattâ daha kesin bir tâbirle söyleyelim, fikrime göre, *sökü* kelimesi 'ormandan açılan tarla, açma' anlamına gelmektedir. Bu anlamda Anadolu'da muhtelif kelimeler kullanıldığını biliyoruz. Birkaç örnek: *göynük* 'orman sökülerek veya yakılarak yapılan tarla'. (Bilindiği gibi, bu kelime yer adı olarak da kullanılmıştır. Bolu, Kastamonu, Kütahya illerinde *Göynük* adlı yerler vardır. Ayrıca *Göynükbelen*, *Göynükçukuru*, *Göynükler*, *Göynüklü*, *Göynükören*, *Göynükseki* gibi biçimler de tesbit edilmiştir.) Sinop ilinde tarla yapmak için ormanda yakılan yerlere *köklük* adı da verilir. 'Orman yakılarak veya kesilerek açılan tarla'lara Adana ve Konya çevrelerinde *hopur* adı verilir. İçel çevresinde *Hopur* adlı bir köy vardır. Adana çevresinde *örtlek* diye bir kelime tesbit edilmiştir, anlamı 'ormanı yakarak açılan tarla'dır. Başka bir kelime: *kırık* 'ormandan açılmış tarla' (Samsun, Ordu). Tokat ilinde *kırık* yerine *kırma* kelimesi kullanılmaktadır. İçel çevresinde 'ormandan açılan tarla' anlamında kullanılan *keleme* kelimesi de tesbit edilmiştir. Zonguldak, Tokat ve Kastamonu illerinde 'ormandan açılan tarla' anlamına

gelen *ilit* kelimesi kullanılmaktadır. Giresun ilinde ise *İlit* adını taşıyan bir köy vardır. Ormanları yakarak, keserek veya sökerek açılan tarlalara verilen birtakım adlar daha vardır : Antalya ve İçel çevrelerinde kullanılan *ütük* kelimesi gibi : 'ormandan yakılarak açılan yer, tarla'. Bu kelime de Kocaeli, Tokat ve Sivas illerinde yer adı olarak kullanılmaktadır : *Ütüük*, *Ütükyurdu*. Sinop ve Samsun illerinde 'ormandan açılan yeni tarla'lara *sökme* adının verildiğini biliyoruz. Son olarak, Kastamonu köylerinde 'ekim için boz yerden veya ormandan açılan tarla'ya *söküntü* de denir. Şu halde, *sökü* kelimesinin de - *sökme* ve *söküntü* kelimeleri gibi - 'ormandan açılan tarla' anlamına geldiği açıktır.

Dumlupınar adında da eski bir Türkçe kelime saklanmıştır. Türkiye'de Meskûn Yerler Kılavuzuna göre, Kütahya, İzmir, Çankırı, Aydın ve Ankara illerinde *Dumlupınar* adını taşıyan meskûn yerler vardır. İzmir, Antalya, Eskişehir ve Samsunda ise *Dumluca* adında birer köy vardır. Bütün bu adlarda eski Türkçede kullanılmış olan bir kelime saklanmıştır : *dumlu* < *tumluğ* 'soğuk'. Buna göre, *Dumlupınar* adı 'Soğukpınar' anlamına gelmektedir. Nitekim Anadolu'nun birçok yerlerinde bugün *Soğukpınar*, *Soğuksu*, *Soğukkuyu* gibi adlar vardır.

Çanakkale, Manisa, Sinop, Giresun gibi illerimizde *Yaykın* adını taşıyan birtakım köylere rastlanmaktadır. Bu köy adlarında 'kızıl ağaç', 'dağ tepelerinde veya dere kenarlarında birkaç dönüm büyüklüğünde olan düzlük', 'çay kıyısında veya çukur yerlerde olan tepecik' anlamlarına gelen Türkçe *yaykın* kelimesi saklanmıştır.

Giresun ilinde *Yalç* adını taşıyan bir köy vardır. Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisine göre, Giresun çevresinde bu kelime 'balta girmemiş orman' anlamında kullanılmaktadır.

Yazı dilimizde *yayla* ve *kışla* (veya *yaylak* ve *kışlak*) kelimelerini kullanırız. Bu kelimeler *yaylamak* ve *kışlamak* kökünden çıkmıştır. *Kışlamak* kelimesinin *kış* kökünden geldiği açıktır. *Yaylamak* kelimesi ise 'yaz' anlamına gelen *yay* kökünden yapılmıştır. (Türkçe *yay*, Anadolu'nun birçok yerlerinde 'yaz' anlamında kullanılmaktadır.) Anadolu'da *Yayla* ve *Kışla* adıyla anılan birçok yerler biliyoruz. Bu adlar yanında Afyon, Antalya, Balıkesir, Tokat illerimizde *Güzle* adında birçok köyler vardır. Bu ad da *yayla* ve *kışla* gibi güzel bir kelimedir ve 'güzün oturulan yer' anlamına geldiği açıktır.

Bunun gibi, Muğla, Isparta illerinde ise *Yazla* adında birkaç köy vardır. Şu halde, bu ad da 'yazın oturulan yer' anlamına gelen yeni bir kelimedir.

Yer adlarımız yalnız zengin Türkçeyi saklamakla kalmaz. Türk halkının dilinde doğan bu adlar, aynı zamanda güzel Türkçeyi ve özlemine duyduğumuz sağlam Türkçeyi, öz Türkçeyi dile getirir. Yurdumuzu süsleyen bu adlarda bir şiir havası eser, şiir kokar, toprak kokar, yurt kokar... *Çamlıbel* veya *Çamlıca* gibi bir ad, size bir çam ormanının güzelliğini duyurmaz mı? *Soğukpınar*, *Soğuksu* veya *Dumlupınar* adında yazın susuzluğunu gideren bir hava yok mudur? *Çınarpınar* adı bir şiir kadar güzel değil midir? *Karagöl*, *Aladağ* veya *Göksu* adlarında büyük bir renk zenginliği gözümüzün önüne gelmiyor mu? *Güllüce*, *Gülpınar*, *Ihlamur*, *Akçiçek*, *Çiçekpınar*... adlarında burcu burcu yurt kokmaz mı? *Elmalı*, *Ayvalık*, *Ayvacık*, *Bademli* veya *Payamlı*, *Kirazhyayla*, *Kızılçukuru*, *Armutlu*, *Ahlatlıbel*, *Üvezpınarı*, *Fındıklı*, *Erikli* gibi adlarda toprağın verdiği renk renk yemişler dile gelmiyor mu? *Kavaklıdere*, *Söğütözü*, *Meşebükü*, *Gürgenpınarı*, *Çamalan*, *Ardıçbeli* adlarında bir orman serinliği duyulmaz mı?

Bu örnekleri artırmak kolaydır. Fakat benim amacım, yer adlarımızın bütün güzelliğini uzun uzun sayıp dökmek değildir. Burada daha çok yer adlarımızın, özlediğimiz temiz Türkçeyi, sağlam Türkçeyi sakladığını belirtmek istiyorum.

Aydınlarımızın diline Arapçadan, Farsçadan birtakım kelimeler geçmiştir. Türkçe *ak* kelimesi varken *beyaz* kelimesini veya Türkçe *kara* kelimesi dururken *siyah* kelimesini almış bulunuyoruz. Fakat halk, bu kelimeleri kabul etmemiş, benimsememiştir. Bu bakımdan yer adlarımızın bize verdiği ders çok öğreticidir: *Akağıl*, *Akarmut*, *Akbaş*, *Akbayır*, *Akbel*, *Albelen*, *Akbıyık*, *Akboyun*, *Akbulak*, *Akçakışla*, *Akçalalan*, *Akçabük*, *Akçaelma*, *Akçakavak*, *Akçakent*, *Akçakoca*, *Akçakoyun*, *Akçaköy*, *Akçal*, *Akçalı*, *Akçam*, *Akçaova*, *Akçaören*, *Akçapınar*, *Akçay*, *Aksu*, *Aktaş*, *Akdoğan*, *Akhisar*, *Aksakal*, *Aktepe*... gibi binlerce yer adımız var. Buna karşılık, yurdumuzda *Beyazarmut*, *Beyazkoyun*, *Beyazkışla*, *Beyazalan* gibi bir yer adına rastlanamaz. Çünkü Türk dilini yaratan ve yaşatan halk *beyaz* kelimesini benimsememiştir. *Akdeniz* adı bu ulusun malıdır, *Beyazdeniz* aydınların eseridir.

Kara kelimesinin yanındaki *siyah* kelimesi de yalnız aydınların dilinde kalmıştır. Halk bu kelimeyi de kullanmamıştır. Yer adlarında yalnız Türkçe *kara* kelimesi kullanılmıştır: *Karaköy*, *Karaağaç*, *Karaağıl*, *Karaahmet*, *Karaali*, *Karaayıt*, *Karabağ*, *Karabalçık*, *Karabalta*, *Karabaş*, *Karabayır*, *Karabel*, *Karabelen*, *Karabey*, *Karabıyık*, *Karabo-*

ğaz, Karabörk, Karabucak, Karabulut, Karabük, Karaca, Karacağaç, Karaardıç, Karacabey, Karacakaya, Karacaören, Karaçam, Karaçay, Karasu, Karaçukur, Karaçal, Karaçalı, Karadağ, Karadere, Karadoğan, Karagöl, Karadut, Karagöz, Karagömlek, Karahan, Karaharman, Karahisar, Karain, Karakaya, Karakaş, Karakışla, Karakız, Karakuz, Karaköprü, Karakiraz, Karakoç, Karakoyunlu, Karakuyu, Karakuzu, Karakütük, Karapınar, Karaorman, Karaoluk, Karasu, Karasakal, Karaseki, Karatepe gibi yer adları arasında *Siyahtepe*, *Siyahsu*, *Siyaholuk* diye bir tek yer adı yoktur. Şu halde, *siyah* kelimesi de ancak dar bir çevrede, ancak aydınların dilinde kalmış, Türk topraklarında dal budak salmamıştır.

Bunun gibi, Türkçe *kızıl* kelimesi yanında *kırmızı* kelimesi de yayılamamıştır. *Kızılma*, *Kızılağaç*, *Kızılalan*, *Kızılbel*, *Kızılbel*, *Kızılburun*, *Kızılgeçit*, *Kızılçöl*, *Kızıldeniz*, *Kızıldere*, *Kızıltoprak*, *Kızılkaya*, *Kızılkurt*, *Kızıлтаş*, *Kızılören*, *Kızılöz* ...

Türkçe *gök* kelimesi varken *mavi* kelimesini kullanmaya lüzum var mıdır? Aydınlarımız *mavi* gözden bahsederler, fakat halk *gök* göz der, *Gökbel*, *Gökbelen*, *Gökçeören*, *Gökgöl*, *Gökkaya*, *Gökpınar*, *Gökseki* der, *Gökkaya*, *Gökyar*, *Göktepe*, *Göksu* der, fakat aydınlar *Mavi Nil* ve "*Mavi Tuna*" derler. *Göknil* ve *Göktuna* daha güzel ve daha Türkçe değil midir?

Demek ki yer adlarımızdan türlü türlü dersler alabiliriz. Her şeyden önce Türkçe sevgisini, Türkçe saygısını, Türkçe duygusunu, Türkçe ölçüsünü, Türkçe tadını bu adlardan öğrenebiliriz.

Toponymiste'ler *toponymie*'yi bazen "toprağın dili" diye tarif ederler. Yukarıdan beri verdiğimiz örneklere göre, bu toprağın dili Türkçedir. Türkçe, sağlam Türkçe, zengin Türkçe, güzel Türkçe, öz Türkçe ...

Epeyce uzamış olan bu konuşmayı burada bitiriyorum. Yalnız, son söz olarak bir dilekte bulunmak istiyorum. Türk Dil Kurumu Anadolu'da kullanılan kelimeleri derleme ve eski yazılı kaynaklarımızı tarama alanında olumlu çalışmalar yapmıştır ve yapmaktadır. Bu verimli ve faydalı çalışmalara ek olarak, yurdumuzdaki yer adlarının - bu kavramın en geniş anlamıyla - derlenmesi ve yayınlanması, başlangıçtan beri üzerinde durduğumuz gibi, dilimizin zenginliğinin ve güzelliğinin anlaşılması, gün ışığına çıkması için çok büyük bir yardımcı olacaktır. Bu yolda bütün arkadaşların Türk Dil Kurumuna yardım etmeyi ulusal bir borç sayacaklarına inanıyorum.